

הביתוי "העם הנבחר" – הופעתו והיעלמותו

א. המקרא*

מבט ראשון, בחרית עם ישראל נראית מושג מרכזי ביהדות. ברם השורש בה"ד בוגע לעם ישראל נדר בכל ספרות התנאים והאמוראים. מה גרם להעלמותו בלשון חכמים, ואיך הושב על כנו לאחר מכן?

המקרא נוקט תדריות את השורש בח"ר בעניין ישראל: "ותחת כי אהב את אבתיך ויבחר בוראו אחריו..." (דברים ד, לו); "בר בחר ה' אליהך להיות לו לעם סגלה מכל העמים" (שם, ז, ז); "לא מרכיבת מכל העמים חק ה' בכם ויבחר בכם" (שם, פס, ז); ר' באבתריך חק ה' לאחבה אותך ויבחר בזרים אחרים" (שם, י, טו); "זבר בחר ה' להיות לו לעם סגלה מכל העמים" (שם יד, ב); "יעבדך בתוך עך אשר בחרת" (מלכים א, ח); "כי יرحم ה' את יעקב ובחר עוד בישראל" (ישעיהו יד, א); "זאתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם האבבי" (שם מא, ח); "יאמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מסתירך" (שם, פס' ט); "הן עבדי אתך בו בחרתי רצעה נשפי" (שם מב, א); "אתם עדי נאם ה' ועבדי אשר בחרתיך" (שם מג, י); "כי נתתי במדבר מים ... להשקות עמי בחרתי" (שם, פס' ס); "יעתת שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו" (שם מה, א); "אל תירא עבדי יעקב ויישرون בחרתי בו" (שם, פס' ב); "למען עבדי יעקב וישראל בחרתי" (שם מה, ד); "למען ה' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך" (שם מט, ז); "זהו צאתך מיעקב זרע ומיהודה יורש הורי וירושה בחרתי" (שם סה, ט); "והגנתך שמכם

* בראש ובראשונה עלי' להודות לפروف' משה בר-אשר, שהזמין אותי לעבוד במכון לימודים متقدמים בירושלים בשנת תשמ"ח. אני מודת לבכון במיוחד על שמייננו עבורי את השימוש בפרויקט השות' של אוניברסיטת בר-אילן, שבליידי לא היה מתאפשר מחקר זה. כן תודה נזונה לאקדמיה ללשון העברית, שאפשרה לי להשתמש בקובץקורדנצייה לעברית של התקופת התנאים, ולמר משה קוסובסקי, שהעניק לי טופס של הערך "סגלה" מן הקובץקורדנצייה שהוא מכין לתלמידי הירושלמי. אני מודת גם לכל אלה שהעיזו לי על ורוצאי שגכללה ביום העיון שנערך במכון ביום ובתומו תשנ"ח (21 בינוי 1988) והਮבוססת על מאמר זה, ובמיוחד לפروف' שמעון שרביט. אני אסיר תודה לפروف' אברהם טל, שענה לשאלותי לגבי התרגומים השומרוניים, לעפרה תירוש-בקר, שתיקנה את הסגנון בהבחנה ובstellenot; וכן לבתיה מטלוב, שהדפיסה את כל הטיסות באורך רות.

לשבועה לבחיריה" (שם סה, טו); "זומעה ידיהם יבלו בחיריך" (שם, פט' כב); "שתי המשפחות אשר בחר בו' בהם וימאסם" (ירמיהו לג, כד); "באים בחיריך בישראל... ואודע לחם בארץ מצרים" (יחזקאל כ, ח); "אשר הגוי אשר ה' אלהיו העם בחר לנחלה לו'" (תהלים לג, יב); "אשרי תבחר ותקבר" (שם סה, ח); "ירע אברם עבדו בני יעקב בחיריך" (שם קה, ו); "זוייצא עמו בשונן ברנה את בחיריך" (שם, פט' מג); "לראות בטובות בחיריך לשמה בשמי גוזך" (שם קו, ח); "כבי יעקב בחר לו יה' ישראל לՏגלותו" (שם קלה, ד); "אתה הוּא ה' האלים אשר בחרת באברם" (נחמיה ט, ז); "זוע ישראלי עבדו בני יעקב בחיריך" (דרבי חיים א טו, יג).

למעשה, ישעויה מב, א מעורר את השאלה היישנה על זהותו של עבד ה'. גם מן המובהה מירמיהו לג, כד יש להסתיג. משפט זה הוא למעשה טענה של "העם הזה", שירמיהו מכחישת. הפירוש הטבעי ביותר לפטוק זה הוא ש"שתי המשפחות" רמזות ליהודה ולישראל (הפסוק ממשיך: "ויאת עמי נאצזון"), אבל אפשר שכוונתו למלאכים ולכוכנים (השוויה פט' יז-יח). אשר לתחומים סת, ה, קשה להחליט אם הכוונה היא לעם או לחיד האידיק. השווה את המשך הפסוק: "ישבען חציך נשבעה בטוב ביתך". בנהמיה ט, ז בחרת אברם מורה על בחירות ישראל. הפטוק "בחורתיך בבוד עני" ישעויה מה, י לא הוכנס לרשותה זו, כי המקבילה "ערמתיך" מורה על כך, ש"בחירך" כאן ממשמעו "בחוץ", כמו בארמית.

ನחוור לפטוקים אלה בדיננו בפירושם לפי חז"ל. אין בכוונתי להזoor ולזרוש כאן במשמעות השורש בח"ר במקרא (השווו סייס). אע"ז רק שמקבילותיו של "בחיר" בתקובלות המקראיות הן לעתים קרובות "אהב" ו"חסק"; ברם "בחיר" שונה מהן בסיסו האקסקלוטיבי הכלול בו, ככלומר, הוא מורה בו זמינות גם על דתית החולות.

ב. השורש בח"ר בספרים כתטיבים

בכמה מקורות מופיע האמונה, שבקץ הימים יבחר ה' בחירה חדשה, והפעם בצדיקי ישראל בלבד. כך כתוב בחלק קדום (בערך בשנת 200 לפה"ס) של ספר חנוך (צג, 10), שבסוף ה"שבוע" החשייע "ו[תבחרו]ן בחיריך" לשחדיו קשת... למעבד [דין]. הספר מכנה את עצמו "דברי ברכת חנוך אשר ברך את הצדיקים [חכשיות: ח'רין] ואת הצדיקים" (א, 1), וחותמו "בחיר" מופיע בו תכופות, על פי רוב במקביל ל"צדיק", בפרקים א-ה (א5), כה (פט' 1), לז-יעא (א32), צג (פט' 2, 10). לפי הגדרת ספר חנוך, הצדיקים משתמשים בלוח שמי של 364 ימים (פב, 6); הם מעמידים ח'י נזירות (פג, 2) ומואטם בעבודת הכהנים בבית שני (פט' 73). אמונת לא יד אותה כתבה את ספר חנוך, והתכוונות הילו אינן מופיעות באותו פרקים שבהם מופיע השורש בח"ר. ברם, קביעת השווין בין "בחיר" ובין "צדיק", מובן שההמחדיר יכול היה להגדיר בעצמו,

ישראל בחור באבותינו" (מעשי השליחים יג, 7); אבל באותו הנעם הדגיש, שרק המאמין בישוע יצדק (פס' 39). בדומה הכריז יעקב השליות: "שמעו אхи אהובי. هلא בעניי העולם הוות בחור האלים להיות עשירים באמונה וירושי המלכות אשר הבתית לאהבו?". פטרוס שלח מכתב אל "הנבחרים (קונסיליום נבחר)" מעדת אליהם האב מקדם" (פטרוס א, 1), והטיף: "וזאת הנהם זרע נבחר (ναυτός οἰκετόντων)". (ב, 9). גם ישוע השתמש במונח "בחירדים" (σούικτον), אבל תמיד בוגר שלishi, ולא זיהוי בדור. השווה: מתי כד, 22, 24, 31 ("בחיריוו"), ו"א של" בן האדם" שבפסקוק 30; מרקוס יג, 20 ("בחירדים אשר [ה] בחר בס"), 22, 27 (מקביל למתי כד, 31); לוקס ית, ז ("והאלים, הלא הוא יעשה דין בחיריו הקוראים אליו?"). אזכור צרכי נסיך מופיע בחזון יהנן ז, 70 ("ואשר עמו קרוים ובחירדים ונאמנים המה"). גם אגירתו השניה של יהנן מכנה את הכנסייה "אגירה בחירה" או "אחות בחירה".

הן בקומראן הן בברית החדשה נסתיעיה טענת הבחירה בטענת כהונת. המקרא מדבר, שהכהנים נבחרו מותך ישראל (דברים ית, ה; כא, ה; שמואל א, ב, כת; תהילים קה, כו, ועוד). כידוע, אנשי כת קומראן ראו עצם כהנים, וגם הנוצרים טענו שישוע "עשה אותנו כהנים לאלחים" (חזון יהנן א, 6; השווה: ה, 10; כ, 6).

ציריך להזכיר שתי היקריות נוספת של התואר "בחיר" במשמעות "צדיק". בטוביה ח, 15 מספר כתבייד מוסיפים "כל בחיריך ישבחו"; חכמת שלמה ג, 9 מבטיחה "חן וחסד לבחריו", במקביל ל"נאמנים" ול"קדושים". אולם בספרים אלה אין זכר לבחירת עדת מותך (או במקומו) עם ישראל. אפשר ש"בחיר" כאן אינו אלא נרדף ל"טוב". השווה ביטויים מקראים כמו "מכחן נדריכם" (דברים יב, יא), "בחור טוב" (שמואל א ט, ב), "כperf נבחר" (משלי ח, יט). "בחור הארץ" (שיר השירים ה, טו), עם ההערה במדרש במדבר רבה י, א: "בחור הארץ – זה הירא והמכיר בוראו, שהוא נקרא צדייק" (מקבילת: איגונשטיין, עמ' קסג).

ג. תשובות מהווים לספרות חז"ל

בחוגים ורחבים נמשך השימוש הישן במללה "בחור" כמשמעות לכל ישראל, למורות השימוש החדש הרומו לפרישה. הכהן הגדול נהג לומר ביום כיפור את הברכה "הבורך בישראל" ירושמי יומה ז, א; סוטה ג, ז. בנסירא כינה את יהושע תשועה גדולה לבחריו" (מו, י), והבטיח שהי" "לא יברית זרע בחיריו" (מו, 22, הממשך: "זונתן לע יעקב שאירת"). מקבים ב, 25 מצטט תפילה להי" "אשר עשית את האבות בחיריך", ותוספת לספר אסתר E.21 מבטלת בשם המלך את יום ההשמדה עם הנבחר ש"ס ענין ענין שום ענין". פילון האלכסנדרוני מפרש את השם "אברהם" כ-קָרְגָּאַפָּע, כלומר "האב הנבחר של צליל [=הגות]", על פי הניתוח אב + ברו(ר) + המ(ו)". נוסף דוגמאות מן הספרים החיצוניים:

תהילים קנה, 21. טופס של המקור העברי של מומר זה נמצא בקומודאן (^a11QPs), אבל פ██וק זה שרד רק בתרגום סורי (נערך בידי הארם, במהדורות ה-*Peshitta* :Institute

פרק ליסריל גביך, ולדבית יעקב בחידך

כמעט ודאי שגם המקור העברי גרס "בחידך", לפחות בחלקו השני של הפסוק, כי בסורתית "בחר" משמעו "בחון", ולא מצאתי רע ל"בחר" במשמעותה הדרושים כאן. תחילה, שלמה ט, 9: "כִּי בחרות (אָסְטַרְמָה) בזוע אברהם לפני כל הגויים". עליית משה ד, 2: "רצית שהיה העם הזה ערך הנבחר [או: המוחלט] (plebem...exceptam)". עוזרא הרביעי ה, 23: "מכל יער הארץ... בחרת לך (elegisti, גב'ית) גפן אתת"; טו, 53: "ללא הרוגתם תמיד את בחרין (electos meos)". טז, 74: "או תראה טהרתו (probatio) בחרין (meorum) בחרון (probatio)". זמירות שלמה (בסורתית) ה, 20: "מן מיננו דילי סמת לגבינו"; כג, 2, 3: "טבחותא בגב'ה הי... חובה בגב'ה הו"; לג, 13: "גב'י הלו כבי". ברוך ב (בסורתית) מה, 20: "הנו גיר עמא דגבית והילן אונן עמא דלא משכחת אוכתה" (הטקסט נערך בידי Dedering S. בכרך 3.7). של המהדורות הנ'ל של הפשיטתא).

פסבדו-פילון לט, 7: "הביתה ה' על ערך אשר בחרת (elegisti in populum quem in elegisti)".

יוסף ואסנת ח, ט: "ערך אשר בחרת בו בטרם כל'" (...אֶלְעָזָרֶנֶה נֹעֲשֵׂה לְאַחֲרֵיכֶם). אולם, ביטוי זה אינו מופיע בכלל כתבי-היד (השוואה פילוניקו). אפילו ספר היובלות, שהזכיר אותו בסעיף ב, משתמש במלה "בחר" כמוסבת על כלל ישראל: "ויבחר [חבותית: ח'רין] בישראל להיות עמו" (טו, 30); "זאני [אברהם] ידעת כי יבחר [ח'רין] ה' בו [יעקב] לעם ס galha" (יט, 18); השווה העתרו של צ'ארלס על הטקסט: "יהי חסך ושלומך על עבדך [אברהם] ועל זרע בניו למען יהו לך עם נבחר [חוֹזֵב חָרֵין...]" (כב, 9).

ד. תגובת חז"ל

השימוש הכתתי בשורש בח"ר עורר אצל חז"ל תגובה חריפה. הם נמנעו כמעט לגמרי מן המלה "בחר" בוגע לחلك כלשהו בישראל, ואפילו בקשר לעם ישראל כולם. בכלל ספרות התנאים השורש בח"ר מופיע רק פעמיים בוגע ליהודים:

1. ספרי דברים שיב (מהדורות האראויטץ-פינקלשטיין): מהיכן המקום מכיר את חלקו? מייעקב, שנאמר "כִּי חָלַק ה' עמו יעקב חבל נחלתו" (דברים לב, ט), ואומר "כִּי יעקב בחר לו יה". ועדין הדבר תלי בدلא

תלי, ואין אנו יודעים אם הקב"ה בחר ביעקב אם יעקב בחר בחק"הו תלמוד לומר: "ישראל לסגולתו". וудין הדבר תלי בדילא תלי, ואין אנו יודעים אם הקב"ה בחר לו ישראל לסגולתו ואם ישראל בחרו בחק"הו תלמוד לומר: "יבחר בחר ה' אלהיך". ומגין שאף יעקב בחר בו ביה? שנאמר "לא אלה חלק יעקב" (ירמיהו י, טז; נא, יט). [לגביו הנוסח, השוואות: אורבר, עמ' תע, הערכה יט].

מחבר זה מעיד על הייעדר חמלית "את" במלחמות קלה, ד' ("כִּי יַעֲקֹב בָּחָר לוֹ יְהָ") הגורט לדוי-משמעות: מיהו הנושא ומיהו המושג? מפשוטו של מקריא זה עולת, שה' בחר בישראל. ממשי' מחבר זה למצוא משמעות חלופית מוכיחים את הצורך שהרגיש ש-
- בניגוד לכל הספרים המוזכרים בסעיף ג' – להצדיק את בחירת ישראל.

2. ספרי דברים שכא.

"גם בחרך גט בתוליה" (דברים לב, כה). דבר אחריו: אתם גרמותם לי לשלוח יד
- בבחירות. וכן הוא אומר: "ייען יהושע בן נון משרות משה מבחויריו" (במדבר יא,
כה).

קטוע זה די מעורפל. ההמשך מורה על כך ש"בחרך" או "בחירות" משמש כאן במשמעות
"טוב": "גם בתוליה: מלמד שהיו מנוקים מן החטא כבתוכליה שלא טעם חטא
מייניה. יונק: מלמד שהיו יונקים דברי תורה... עט איש שיבבה: אל תה קורא איש
шибבה אלא איש ישיבה ..." מסתבר שהמשמעות של קטוע זה והוא, שדרשות העם (פס' טו-יח) והובילה לאסון שפה את הטובים ("בחורייר") עט הרים. אם כן, נראה שמטרת
המובאה מספר במדבר היא להוכיח את המשמעות "טוב" של המלה "בחור". השווה
הערת רaba"ע: "מהחומרחים לשורת משה". למעשה יכול היה למצוא דראה ברורה יותר
ב-נ"ך (למשל "בחור כאריזים" – שיר השירים ה, טו), אבל נדמה לי שהעדיף לפנות
אל התורה. שני כתבי-יד גורסים "בחור" במקומם ("בחורייר"), אבל סביר שקריאת זאת
היא גיריה מן הפסוק מספר דברים, ואיןchia מסיעת להבהיר המשמעות. מכל מקום,
השורש "בחור" אינו משמש כאן אלא חוליה בטיעון של גיריה שווה. מודיעו אפוא מכל
ספרות מתנאים מופיעעה העדרה בזרחה לגבי בחירת ישראל דוקא בספרי דברים שיבין
לשאלה זו נחזור בסעיף ח.

ראוי גם לצטט מקבילה תמציתית לספריו דברים שבמאוסףו של ד' האפפמאן,
מודרש תנאים, עמ' עז:

ד"א בך בחר ה' אלהיך למה נאמר? לפי שהוא אומר "כִּי יַעֲקֹב בָּחָר לוֹ יְהָ
ישראל", ואין אנו יודיעין אם יה בחר ביעקב ואם יעקב בחר בית. ת"ל "בך
בחור ה'". ומג' שאבינו יעקב בחר במקומם שנ' "לא אלה חלק יעקב".
בנוסח לכך מצאי בימי התנאים רק פעמי אחת שבח שורש בח"ר כמתיחס
ליישראל, וזאת במדרשי רבנן ר' ג, ב). מטרונה התלונגה בפני ר' יוסי (בן

חלפתא, בערך 150 לספרירה), שה' בחר בישראל ללא צידוק ("מאן הוּא בעי מקריב"). ר' יוסי הביא לפניה תאנים, וכשהיא בחרה בטובות שבתון לאכלו, השיב לה: "את יודעת לבורו; הקב"ה אינו יודע לבורו? מאן דתוא חמי עובדי טבין הוּא בחר ביה ומקריב לה". (מקבילה: מדרש שמואל ח, ב).

כמובן, תחבולת ר' יוסי מבוססת על חווון התאנים בירמיט כה, ותשוגתו רומות לתחלימים סה, ה. אולם הדבר הבלוט הוא, שעגין בחירות ישראל לא חועלה מאית החכם, אלא נכהה עלייו מבוזץ.

החתמה של הנוכרי, שהודה בעל כורחו בבחירה היהודים, חוזרת בתלמוד ובמדרשים (סעיף ו). כמובן, חז"ל האמינו שיש יהס מיוחד בין ח' לישראל, והבינו אותו על ידי שפ' מונחים (ראה: קדושים; הלפנאטו; תמצית אצל וייצמן, 1982). אולם הם נגאים מן השורש בח"ר, שיכל להיחשב שרירותי, כי אינו כולל שום צידוק לבחירה מצד ישראל.

ה. תרגומים קדומים למקרא

אם יטען הטוען, שהשורש בח"ר גדר מספרות התנאים רק במקורה, די להשוו עם תרגום אונקלוס כדי לסתור אמריה זו. בחמשת המקומות שבהם "בחור" אמרו בישראל, אונקלוס מתרגם "אטדרע" (מליה אחות ל"ריצה" בעברית), כמו בדברים ז, ו: "בר' אטרע הי' אלחר למתחוי לה לעם חביב ..." המלה הארמית "בחור" נמצאת בתרגום אונקלוס בהקשרים אחרים (כגון בראשית יג, יא; מט, יז, ועוד), אבל לא ברגע עליון. כך הפאראפרזה של ברכת התורה ("אשר בחר בנו מכל העמים וננתן לנו את תורהנו"), המשיימת את הפיות האקדמי "אקדמות מלין", שחיבר ר' מאיר בן יצחק גהוראי (במאה ה"א לספרירה) בהקדמה לתרגומים של קריית התורה בשבועות, נאמנה לאגנון אונקלוס בכתבוני "צבי ואטרען בן ומסך לנ' אוריתא".

דומה שאונקלוס שימר משמעות קדומה של הפועל "בחור". המקבילה לביטוי "צום אבחורו" (ישעה נח, ה) היא "צום ויום רצון [לה']. השווה גם ישעה מב, א: "בחורי רצתה נפשי". במספר מקומות במקרא אין דחיתת חלופות, והפועל "בחור" נרדף ל"ריצה", כמו כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א, כ, ל), או "ובחר עוד בירושלים" (זכריה א, יז; ב, טז), ואפיילו "ובחר עוד בישראל" (ישעה יד, א). חז"ל הכירו את המשמעותحزאות, כגון בפירוש ר' לוי למשפט "תוועבה יבחר בכם" (ישעה מא, כד): "אעפ' שהתיינוק הזה יוצא מעי amo מלוכך ומטונך מלא דירין ודם, הכל מהבקין אותו ומנשקין אותו וביתור כשהוא זכר" (ויקרא רבה כז, ז). המשמעות "רצח" לפועל "בחור" מופיעה גם בתפילה: "הבוור בתורה" (ירושלמי יומא ז, א) "הבוור בשירי זמרה" (בתפילה "ישתבח"). מדרש אותיות דר' עקיבא (ורטהיימר, עמי שנגו), בתארו את חשיבות האות ב, מציג את הפועל "בחור" כנרדף ל"ריצה":

בירך את השבטיםنبي מנין? שנאמר [ישעה מד, א] "וישראל בחורתינו בו". חשקיתי, חפצתי ורציתי בו לא נאמר אלא בחורתינו בו.

אפשר שגם בספר חנוך (נו, 4-5) המלה "בחורייהם" בביטויו "בחירותם ואהוביהם" (של צבאות עוזיאל) משמעה "רצויים, יקרים" (כʍחילה מכובדו של פלוסר [1953], שהשוואה אותן ל-*Bechira / בְּחִירָה* בספר עלית ישעה, שהוא מנהח כ"בחיר רע"). גם השימוש במילת "ב" אחרי "בחיר", כמו אחרי "רצה", מרמז על כך, שמעיקרה היו אלה שני שורשים נרדפים.

בתרגום השבועיים אין הימנעות כזו מנוסה בחירת ישראל. ברוב המקבימות הרשומות בסעיף א, "בחיר" מתרוגם *μεμονέλλεια*, אם כי *ἀκριτική* משמש בדברים זו, ו-*ωρεγένημά* ביהזקאל כ, ה (ביהזקאל, שולשת המתרגמים *ΘΣΑ* ורשותם גם כאן *λαθάρητα*). בתחים פט, ד היחיד "בחיר" (מסורתה: "ברית בירית לבחיר") הפך לרובים (*συμβάτοις ἐκλεκτοῖς οὖτοι...*). מתרגם יווני אחר (סואלאא') בחבקוק ג, יג אףלו ממשיא אוכור ל"בחורים", כשהוא מתרגם "ליישע את משיחך" במלים *καὶ σταύρωσις στόμαξις ἐκλεκτοῖς οὖτοις.*

מוחוץ לספר תהילים הפשיתא גורסת תמיד "גבא" (שם שמעותו "בחיר"), מלבד בישעה יד, א ("ומצטבא טוב באיסראיל"). גם בספר תהילים מופיע על פי רוב "גבא" (תחים לג, יב; קו, ה; קלה, ד), ופעמי אחת "צ'בא" (תחים סה, ה "דצ'בא אנט בה"). ברם, שתי מגמות בפישיטה לספר תהילים אומורות דרשו. מחד, המתרגם איינוโนטה להזות את הבחירים עם כל ישראל. בתחים קה, מג, "יזויצא עמו בשושן ברינה את בחיריו", הוא מתרגם אליו ראה "בחוריו" ("לגדודוהי"). גם בתחים קו, ה אין הוא משתמש בתקנות המסורה "לראות בטובת בחיריך לשמה בשמחה גוינ'; הוא ממשיט את המלה "גוי", וגורסת: "דנזהא בטבטה דגביריך נהדא בחודוך". מайдן, הוא מכניס את מושג הבחירה תכופות (השוואה סואלאא') היוני לחבקוק ג, יג) מבלי שיש לכך אסמכתה במקור:

"זמרו לה' חסידיין" < "זמרו למRIA גביה" (ל, ה); "[ברוך ה]" כי הפליא חסדי לו בעיר מצור" – פ: "דגבא לה גביה [קסקו] בקריתא עשינטא" (לא, כב); "יתפלל כל חסיד אלך" < "נצלא לך כל מני דגבא לך" (לב, ו); "יבחר לנו את נחלתנו" < "אגבין ירותה" (מי, ח); "אספו לי חסידיין" < "אתכנשו לותה גביה" (ג, ח); "[ברוך ה] יומם יומס לנו" < "דאגבין ירותה" (סח, כ).

דומה שאנשי עדתו של המתרגם האמינו שהთואר "חסידיים" רומז אליהם. היה ש"חסידיים" היה תמיד תואר טבעי שעדת דתית תוטל לעצמה – מן הדיאסידיאן' שביבי החשמונאים (מקבים א, ב, 42) עד חסידי אשכנו וחסידי פולין וליטה – אין די בכך לזות את רקעו של המתרגם. השווה גם תהלים ד, ד: "וזדעו כי הפללה ה' חסיד לו" < "וזדעו דברך [=הפללה] מריא לה גביה [מספר יחיד] בתדרתא [=הפליא]."

בזהותו של ה"גביא" (=בחירה) זהה כבר דנתי ב-1982. הדגשת הבחירה של עדת המתרגם – ולא הבחירה של כלל ישראל – חורגת למגורי מטאיפיסט חז"ל, ואילו אפשר שהיא מורה על מוצא נוצרי. השווה גם לתרגומים המתנגדים להלכות חז"ל בפשיטתא לדברי הימים (ויצמן, ברופט).
לולגטא, שהיא תרגום נוצרי ללא ספק, אין מעזרים לגבי נושא הבחירה, והיא משתמשת תמיד בפועל *eligere*.

ו. התלמיד

בתלמוד הירושלמי הופיע "בחיר" מתיחס לישראל רק בברכה "הבוחר בישראל", שאינה אלא ציטוט (מתפילת הכהן הגדול). גם בתלמוד הבבלי כמעט אין רמזים לבחירת ישראל. אמן דרש את של ר' יוסי בן זימרא (המאה השנייה לספירה) מוכירה אותה ברשימה של תוארי אברהם: "מנין לשון גוטריקון מן התורה? שנאמר: 'כי אב המון גוים נתתיך'. אב נתתיך לאומות, בחור נתתיך לאומות, המון חביב מלך... ותיק..., נאמן ...". (שבת קה ע"א); אבל הבחירה היא רק פריט אחד ברשימה זו, ומופיעה בה לפחות כל הדגשה.

נקודת המפנה באה במאה השלישית, בויכוח על ברכת לימוד תורה (ברכות יא ע"ב). רב יהודה (בעקבות שמואל) ורבי יוחנן היו מברכים כך: "אשר קדשו במצוותינו וצננו לעסוק בדברי תורה". אבל רב המונא אמר: "אשר בחר בנו מכל העמים וננתן לנו את תורה". מחקך הכתוב של Pr Quot 4Q 40 אנו יודעים, שהבבלי "אשר בחר בנו מכל העמים (או הגוים)" רוח כבר באמצע המאה השנייה לפה"ס. רב המונא החיה ברכיה זו, עם ההמלצת שהיא "מעולה שבברכות". במאה הרביעית ברכה זו מהדרות בתפילה יומם כייפור: "עלוא בר רב נחית קמיה דרבא, פתח ב'אתה בחרתנו', וסימן ב'מה אנו מה חיינו', ושבחה" (יומא פז ע"ב).

הרמו הייחיד בתלמוד, שטרם דנתי בו, נמצא בסנהדרין קיד. מעשה בשני יהודים שנשבו והסיקו בחריפותם, שהנאקה מהמלחכת ורוחק לפניהם עיוורת בעינה האחת, וגם זיהו את מטענה ואת Dat מהנגידיה. כאשר רדף השובה אתרי הנאהה ובירר את מסקנותיהם, אמר: "ברוך שבחר בורעו של אברהם וננתן להם מהכמתו". סייפור זה מזכיר את ויכוחו של ר' יוסי עם המטrownה (סעיף ד). המוטיב של גוי שהכיר על כורחו בבחירה ישראל הוזר במדרשי האגדה. בפסיקתא רבתי יד, ב, עכו"ם שניסעה למוכר ליודים במחירות מופקע פרה אדומה שעליה על נtagלה בידי היהודים, וקדום שהחטא ברוך צעק: "ברוך שבחר באומה הו". לפי מדרש חותמת אליו רבה, אדר'יגנוס קיסר שיבח את דרכי היהודים, ורצה לקבלן כשלו, והתلون וק' "שכבר קידונו ישראל"; ועבדיו ענו: "ברוך אלהי יעקב אביהם וברוך שבחר בהם ונתן להם חוקיו ולא לאחר".

בסדר אליהו רבה (יא) מופיע סיפור דומה, המבוסס על פסחים פז ע"ב. בסיפור המקורי "אמר ליה החותה מינה לר' יהודת הנשיה [השווה ליברמן, 1942, עמ' קמא]: אנן מעליין מיניכו". נימוקו היה, שבמי דוד ישראל הכריתו כל זכר באדום (מלכים א יא, טו-טו), ואילו "אנן איתיניכו גבן כמה שבי ולא קא עבדינן לבו מידדי". באן אדום מייצג את הקיסרות הרומית. ר' חנינא הניח לר' אושעיה להסביר, שאן לדומי להתחלל ברכמנותם על שלא הרגו את כל ישראל, כי זה לא היה ביכולתם כלל, משום פיזורם של ישראל בין הגויים. בסדר אליהו רבה, יריבו של ר' יהודת הנשיה מכונה "הגמוני" (מהדורות איש-שלום) או "כומר" (מהדורות שבטר), והתשובה ניתנתה בנסיבות חדיה: "בעל הבית [הוא יודע] באיזה מקום יפקיד כליו, וכשבא בעל הבית לבתו יביא כליו עמו לתוך הבית". זאת אומרת, שאם כי נחדר ביתה של ה', עודנו שומר על כליו, ככלומר על היהודים, ומיפויו אותם בגויים ריך זמנית וליתר בטחון. אהרי שלוש חזרות, ההגמוני (או הומר) הבין, ואמר: "ברוך המקום... שהברך בכם [בישראל יותר] מכל באי עולם, וקנה אתכם קניון גמור [וקרוא אתכם] בניים ועבדים לשמו, וקרא אתכם עם ונחלה וסגולת לשמי...". בוגגע לה策חות האליה בפי אנשים חיצוניים לגבי בחירות ישראל, קשה לדעת אם מדובר בחתוגניות ממשית בבחירת הצד היהודים, או בחשלה מצד היהודים, שהיססו לדבר בעצם על בחירתם.

אמנם השורש בח"ר הפסיד מקום לשורש בר"ר בתקופת התנאים והאמוראים; אולם אין לייחסelogרים ההוא את נדריות השורש בח"ר ביחס לישראל. ראייתו, השורש בח"ר לא נעלם לגמרי, אלא הוסיף לשמש עם מגוון מושאים: ערי מקלט במשנה (מכות ב, ד); דוד, אהרן, ירושלים ובית-המקדש – ולהבדיל – דרך המות, במקילתא (פישחא ב: השווה ספרה מלולאים א); שושבין, בן לוזיא וכוחן בתלמוד בבבלי; חכמי ישראל, כתוב אשורי, ברזיל (כదמיין לדברי חכמים "שהוא דבר קבוע ויפה ומשמעותי", סנהדרין י, א, והשווה פני משות וחולקי אבניים בתלמוד היירושלמי). שניית, השורש בר"ר אינו מוסב כלל על ישראל. בכלל הספרות הוו כמעט אין רמזו לבחירת ישראל.

ג. מדרשי aggadah

גם במדרש רביה יש מכמה להתחמק מבחרית ישראל. שלושה מהפסוקים והרשומים בסעיף א, הרומים לפי פשותם לבחירת ישראל, מפורשים שם באופן אחר. "זרע אברהם אתהב"י... בחורתיך ולא מאסתיך" (ישעה מא, ט) נדרש בבראשית הרבה מ, ג: "אשר החזקיתן מקומות הארץ" (שם); ממשפטם ומתרבותיה... "בחורתיך ולא מאסתיך": בחורתיך באברם ולא מאסתיך באברהם". המדרש אינו קשור את המלית "אשר" לזרע של אברהם, כעולה מן הפשט, אלא לאברהם עצמו. כך הפסוק

מספר ישעה מוסב על החבטה "אל תירא אברם" (בראשית טו, א); הוא נבחר כשמו אברם, ומובטח לו שלא יפסיד את בחירתו בעקבות שני שמו לאברהם. "ב يوم בחרי בישראל..." ואודע להם בארץ מצרים" (יחזקאל מ, ח) נדרש במדבר רבה טו, יב: "כח אמר ה' אליהם ביום בחרי בישראל..."; מה כתיב בסוף אחריו? "זימרו בו..." מה עשה הקב"ה? הביא חושך על המצריים ג' ימים וחרג בהן כל רשיי ישראל, שכן הוא אומר (שם): "ז ברותי מכם המורדים והטוענים בה..." אבל שבתו של לוי בולט צדיקים חיו...". מקבילות: תנומה (ובובר) בהעלתך יג; תנומה בהעלתך ת.

"כ כי יעקב בחר לו יה' ישראל לסגלותו" (תהלים קלת, ד). שלוש דרישות אינן מייחדות פסוק זה לעם ישראל, לפחות פשטוטו, אלא לע יעקב אביהם: "הבהיר באבות זה יעקב, שני' כי יעקב בחר לו יה'" (בראשית רבת עז, א). בסעיף ח נדון במוטיב זה של העדצת יעקב על חשבונו שאר האבות. "יעקב נרדף בפניו עשו, ובחר הקב"ה ביעקב, שני' כי יעקב...". ויקרא רבת עז, ה). השווה דיוונבו בקטע זה להלן בסעיף זה.

"יעקב בחרו הקב"ה, שני' כי יעקב...", וכן הוא אומר "יעקב אשר בחרתיך", אבל לא קירבו, אלא הוא קירב את עצמו, שני' "יעקב איש תם ישב אהלים" (בראשית כה, כז)" (במדבר רבת ג, ב).

בדומה, כמה פסוקים שבהם רואים חוץ' רמיים לבחירת ישראל נauseו רק חוליה בשלשלת המסתימת בלളוים (השוואה במדבר רבת טו, יב הנ"ל) או בחירות הכהנים מתוך ישראל.

"אמר ר' לוי: את מוצא דברים הרבה בראש הקב"ה בעולם ובירד לו אחד מהם. בראש ז' ימים ובחר הקב"ה בשבת (ציטוט בראשית ב, ג)... בראש אמות ובירד לו אחת מהם – אלו ישראל, שנאמר: יברך בחר ה' להיות לו לעם סגוליה' (דברים יד, ב). בראש שבטים ובירד לו אחד מהם – זה שבת לוי, שנאמר: יובהר אותו מכל שבטי ישראל' (שמואל א, ב, כח)" (במדבר רבת ג, ח). מקבילות: מדרש תהלים כד, ג (חמושיך את בחירת הכהנים מתוך הללוים); תנומה במדבר יז; תנומה (ובובר) במדבר כ. דומה שר' לוי (בערך 300 למספרה) היה פעיל בחידושים רמיים – אף שהם צדדיים – לבחירת ישראל; השווה להלן עם הדיונים על במדבר רבת ג, ב; איך רבת פתיחה בגן תנומה (ובובר) לך לך, יב.

"בר בחר הקב"ה בישראל ומישראל לא בחר אלא שבט לוי, ומשבט לוי בחר אחרון, שנאמר: יובהר אותו מכל שבטי ישראל'" (שמות רבת לוי, ד).

"ר' יחושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: שהה הם שנבחרו – כהונת, לוייה, ישראל, מלכות בית דוד, ירושלים, בית המקדש" (במדבר רבת ג, ב) – תוך ציטוטם של: שמואל א, ב, כה; דברים יח, ח, ז, ו; תהלים עט, ע; מלכים א, יא, לב; דברי הימים ב, טז. ממשיך המדרש:

אמר דוד: אשרי מי שהקב"ה בחר בו, ואשרי מי שקיירבו. ואיזהו אשי' בכספי? מי שהקב"ה בחר בו וקיירבו. ואיזה זה? זה אהרן, ולוי. אהרן מני? שנאמר: "ובחרו אותו...". ומני שקיירבו? שנא': "וְאַתָּה הַקֹּרֶב אֲלֵיךְ אֶת אַהֲרֹן אֲחִיךְ" (שמות כה, א). לוי בחר בו הקב"ה, שנא' כי בחר ה' אליה" (דברים י"ח, ה). ומני שקיירבו? שנאמר "הקרב את מטה לוי..." (במדבר ג, ג). ועליהם הכתוב אומר: "אשרי תבחר ותקרב".

כל הקטעים האלה מכילים בבחירה ישראל, אבל בחירות הלוויים או בחירות הכהנים מאפילה עליה.

למדרש האחרון שהבנו קשור באופן הדוק המדרש הבא, שבו ר' לוי כולל את בחירת ישראל באותה הרשימה על סמך אותן הפסוקים:

"רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח: זוכרו את ברaira בימי בחורותיך" (קהלת יב, א). אמר שלמה לישראל: "...זכרו את בוראים עד שבחוותיכם קימות, עד שברית כהונה קימת, שנא' (שמואל א, ב, כח), עד שברית לוי קימת, שנא' (דברים י"ח, ה), עד שברית מלכות בית דוד קיימת (תהלים עט, ע), עד שברית ירושלים קיימת (מלכים א י"א, לב), עד שברית בית המקדש קיימת (דברי הימים ב ז, טז), עד שאת קיימת, שנא' 'בר בחר ה' אלהיך להיות לו עם סגולה' (דברים ז, ו) (איכה רבבה, פתיחתא, כב). מקובלות: קהילת רבה יב, ז שם המדרש מוחש לר' יהושע בן לוי, מדרש זוטא קהילת יב, ה. כאן הבחירה אינה אלא המכנה המשותף בטיעון של גזירה שווה.

דרשות שבון חז"ל מכילים בכוונה המילולית של הפסוקים המאשרים את בחירת ישראל מתרבות החל מהמאה השלישית. זאת היא תקופתו של ר' יוסי ב"ר נהוראי, המצווט במדרש ויקרא רבה; מן היחסים המשובצים במדרשים الآخרים המוצוטים להלן ראוי להסתיג, בשל מאות השנים שחלפו (לפי הדעה המקובלת) עד איסופם. כל הדרשות הללו, הנמצאות במדרש רבה, כוללות סיבה המצדיקה את הבחירה:

1. היהודים נרדפים, "והאלים יבקש את נרדף" (קהלת ג, טו). בר' דרש ר' יוסי ב"ר נהוראי (בערך 240 לספירה) לפיו ויקרא רבה כי, ה:

הבל נרדף מפני קין ובחר הקב"ה בהבל, שנא': "וַיַּעֲשֵׂה ה' אֶל הַבָּل וְאֶל מַנְחָתוֹ" (בראשית ד, ד)... [כאן מובאות דוגמאות של נת, אברהם, יצחק, יעקב – השווה דיווננו לקמן – יוסף, משה, דוד, שאול] ישראל נרדפן מפני האומות, ובחר הקב"ה בישראל, שנאמר: "ובחר ה' להיות לו עם סגולה". [מקובלות: קהילת רבה ג, טו; פסיקתא דרב כהנא ט, ד; תנחותמא (כובר) אמר יב; תנחותמא אמר ט].

אפשר לטעג כאן את ההצהרה המיוחסת לעקליס בתנחותמא משפטים הוא: "חוורת עיל כל האומות ולא ראיתי אומה שפה נטוונה בארץ כישראל, וסופה להתעלות, שכן אמר

ישעה: 'כה אמר ה'... לבזה נפש... מלכים יראו וקמו... למען... קדוש ישראל ויבחרך'".

2. ר' יוסי בר חנינא (בערך 275 לספירה) הסביר, שהיהודים קיבלו עליהם את המצוות ולכן נבחרו (שמות רבה ל, ט):

כך אמר האלים לישראל: עד שלא ברأتي את העולם הזה התקنتי את התורה... לא נתתיה לאחד מן עובדי כוכבים אלא לישראל שכיוון שעמדו ישראל ואמרנו (שמות כד, ז) "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", מיד נתנה להם, הו: "מגיד דבריו לייעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי" (תהלים קמז, יט-כ), אלא למי? לייעקב, שבחו רם כל עובדי כוכבים...

3. להזכיר בספר דברים, שהבחירה בין ה' ובין ישראל הייתה הדידית, מצא ר' תנומא (בערך 375 לספירה) אסmetaה נספת (במדבר רבה יד, י):

"...העם שה' אליהו" (תהלים קמה, טו). אין אישורן של ישראל אלא על שבחו בתקב"ה להיות להם לאלהים והקב"ה בחר בהם לו לעם סגולת.

מדרש דברים הרבה (מהדורות ליברמן, עמי סה) מתאר איך בחר ישראל בה:

שמע ישראל, ושה "חלקי ה' אמרה נפשי" (אייכה יח, כד). מהו "חלקי ה'"? אלא בשעה שחלק הקב"ה את עולמו לאומות העולם, שנא' "בתנהל עליון גוים" (דברים לב, ח), ונטלה כל אומה ואומה ובחירה לה אלה, מי שבחורה לה למכיאל, מי שבחורה לה לגבrial, מי שבחורה לה לשמש ולירח, אבל ישראל בחרו להם הקב"ה, שנא' "כى חלק ה' עמו" (שם, פס', ט), וכתיב' "כى יעקב בחר לו יה...". אמר הקב"ה: אתם בחרתם אותי, אף אני בוחר בכם. [מקבילות: מדרש זוטא שיר השירים א, ד (מהדורות בובר עמי יג).]

במדרשים תהלים (קיט, כא) מובא עוד פסוק המוכיח את הדידות הבחירה: "הוא בחר בכם, ואתם בחרתם בו, וכן הוא אומר: 'כى יעקב בחר לו יה' – ה' בחר ביעקב, וייעקב בחר בה, וכן הוא אומר: 'אני לדודיך ודודי לך' (שיר השירים ו, ג)". מקבילה: הוספה למומו קויט, אייזנשטיין, עמי תקעג.

במדרשים המובאים לעיל, מפיתעה העובדה, שאין מצטטם את יהושע כד, כב: "עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' לעבד אותו".

בליקוטים מאוחרים יותר מופיעים צידוקים נוספים לבחירת ישראל:

4. יש מגמה להסביר את בחירת ישראל באמצעות בחירת אברהם. כך הפסוק "האל תמים דרכו" (תהלים יח, לא) נדרש במדרשים תhilim: "babrahem abivno hachtof m'daber, shraha hakb"ha shmatggor arhori v'boher bo ve'amr lo 'ani al shi'ot hatahlk lafni v'hayah temimim". בפסקתא רבתי (מ, ז) מודגשת עקדת יצחק: "אמר לו אברהם: למה עשית לי

כך? אמר לו הקב"ה: שהיית מבקש לירודך בעולם, שלא על חנוך בחרתי לך מכל האומות, כי עתה ידעת כי ירא אלהים אתה (בראשית כב, יב). [מקבילה]: תנחומו (כובר) ויראו מיו]. לפि תנחומו (כובר) לך לך יב, ר' לוי השווה בפירוש את בחירת ישואל לבחירת אברהם: "סימן מסר הקב"ה לאברהם שככל מה שאירע לך אירע לבניו. אברהם נבחר מכל בית אביו; אף ישראל נבחרו משבעים לשון". [מקבילות]: תנחומו אברהם בעצמו בחר בה' (השווה סעיף 3 בפרק זה) ובזוכתו, "או הפרד עליון גוים והגביל... לכל אומה ואומה לחקלה... זולתי בית אברהם לבוד שבחר בוראו לעבדו ואחריו אבותינו יצחק ויעקב" (ורטהיימר, עמ' קצ'ו). מקבילה: אגדה בבני יעקב, ורטהיימר, עמ' רג). בדומה, במדרש "לקח טוב" על ברכת אברהם אבינו, העיד ר' לוי בן שלום: "בן שבעים שנה ושבע שנים היה יעקב אבינו ועדין לא ראה קרי, ללמדך שביהם של אבותינו כי לא על חנוך בחר בהם הקב"ה" (איינשטיין, עמ' רלאג).

5. לפי אגדת בראשית (פרק עה) ה' בחר עם ישראל כדי להודיע את שמו בעולם: "וזשה אתה הראית לדעתך" (דברים ל, לה). אמר להם משה: עד שלא בחר אתכם הקב"ה, לא היה אדם יודע שהוא אלה בכל העולם... משעה שבחר אתכם נתודע שמו על ידכם".

במרוצת הזמן גדל הדגש בבחירה ישראל, עד שלא הורגשה חובה להצדקה. ר' ישמעאל הינו "מעם ישראל שבחר הקב"ה להיות לו שם ולשון" (ספר חנוך לר' ישמעאל, כג, פרק ב).

"אנכי – אלף זה הקב"ה... נון חמשים כף עשרים הם שבעים איותנויות שברא הקב"ה בעולמו. יוד עשרה אילו עשרה דורות. ומכלול לא בחר אלא בישראל" (פסיקתא רבתיה כא, מהדורות איש שלום עמ' קה; פסיקתא חדתא, איינשטיין עמ' תצ'). "חביבה ארץ ישראל שבחר בה הקב"ה. אתה מוצא שכברא העולם חלק הארץ לשרי האומות ובחר בארץ ישראל... ובחר לחלקו ישראל, שנאמר: 'כי חלק ה' עמו'" (תנומוא ראה ח).

"ברא שבעים אומות וכונגדם שבעים שרים עליהם. ועוד ברא את ישראל גוי אחד בארץ. וכשראו המלכים את ישראל נתקוטטו וזה עם זה... הפלו גורלות ונפל גורל של הקב"ה על ישראל... ובחר בהם הקב"ה וקראים סגולה" (מדרש עשות הדברות, איינשטיין עמ' תנא).

לפי המובאה לאחרונה ישראל נבחרו במקרה, על פי הגודל; כמובן, אין שום צורך להצדיק את בחירתם.

וז"ל הרחיקו לכת והשוו את ישראל לתורה, ואfillו כביבול לה':
 "נקרא הקב"ה בשבעים שמות ובחר בישראל שנקרו בשבעים שמות ובנתן להם את התורה שנקרו שבעים שמות..." (מדרש זוטא שיר השירים א, א, עמ' ח).

"נקרא בחור, שנאמר 'בחור כארזים', וקרוא לישראל בחורים, שנאמר: 'זבר בחר י' אליהיך'" (*תנחותםא* [כובר] קדושים ה; *תנחותםא קדושים ה*). ראיי להציג שرك הפועל "בחור" הווחר על כנו, ולא השם "בחיר", אשר היה שכיח יותר מן הפועל בספרות הכתית (כולל הברית החדשה), שדנו בה בסעיף ב. גדמה לי, שהיהודים אינם נוטלים שוב לעצם את התואר "בחירים" מוחוץ לפיויטים (השוואה סעיף ט) ולספרות ההיכלות (לפי מהדורתו של ספרי: "ימים שנתנה תורה לישראל לשירים ולכשרים לעוניים ולהשדים לעלובים לנבונים ולבחרים ולפראושים" (סעיף 92); "וأنחנו בניך עמק ועבדיך בני בחוריך זרע אברהם יצחק ויעקב בחיריך" (סעיף .(325).

לבסוף, חשוב לציין את הפירוש לירמיהו לג, כד במדרש *תנחותםא* וכך: השווות ברייתא דל"ב מדות, אייונשטיין עמ' רסט). הרמז בפי העם ל"שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם וימאסם" הטריד את חז"ל – אף כי הנביא הכחישה מיד – והם לא ייחסו לישראל וליהודה אלא לכוהנים ולמלכיהם.

ח. מניין המהפק בגישה חז"ל לבחירה?

מה גורם לשינוי הבולט מהתעלומות מן הבחירה להדגשת הבחירה? המסמך המציג ביותר את בחירת ישראל, ככלומר מכתב ר' יוחנן בן זכאי מירושלמי (אייונשטיין, עמ' ריד-ריז) מציע תשובה לכך. מסמך זה מתייחס כך: "שמעו אליו בני אברהם יצחק ויעקב עם סגולה, בכם בחר ה' אלהים...". המכתב תוקף במפורש ובהתלהבות את הנצרות, ומזהיר את היהודים "המפוזרים באומות" שעיליהם להתרחק משיליחיה. אמן, כפי שהעיר אייונשטיין, יש יסודות המצביעים על תקופה מאוחרת מזו של רבנן יוחנן בן זכאי, למשל התאריך לפיו מנין בריית העולם. מכל מקום מסתבר, שזמןית הנצרות גרמה למהפק בגישה חז"ל כלפי מינוח הבחירה. כדי להתמודד עם מיעוט פורש, שחבריו כינו את עצם בחירים, טכיס סביר היה לראות בשורש בח"ר טאבו ולהימנע לחולטין מלחשטמש בו. אולם נגד עדה שתפכה את היהודים למייעוט ושדגלה בבחירה ובבדיחת היהודים צריך היה להזכיר שוב בפירוש על בחירת ישראל. כך לדוגמה החיה הרבה המונוא במאה השליישית לספירה את הנוסחה "אשר בחר בנו מכל ה[עמיים]", שרווחה בקומראן במאה השנייה ל'פה"ס.

הודות להצעתו החריפה של מילדי (1964), גם בהצהרה המפורשת היהידה בכל ספרות התנאים על כך שה" בחר" בישראל – ככלומר בספרי דברים שיב – אפשר לראות תשובה לאתגר הגוצרי. פסקה זו מתחילה למשל למלך שהיה לו שדה ונתנו לעיריים, ואלה התחילה לגנוב בו. לבסוף נולד למלך בן, והמלך ציווה על העיריים

להסתלק: "תנו לי חלק שאהיה מכירו". בהמשך הדרשן מזהה את העריסים עם אברהם ויצחק, שהם יצאו ישמעאל ועשו; ואת הבן הוא מזהה עם יעקב, שככל בניו נולדו כשרים. איך ניתן להסביר את הערכת יעקב על חשבון אברהם ויצחק? לפि מיללתי, הדרשן תוקף את טענת פולום, שללא כל אשר הם מישראל גם יישראל המה" (אל הרומים ט, ו), ואברהם "האמין" בה' קודם למילתו (בראשית טו, ו), כדי "להיות לאב לכל המאמינים והם ערלים למען אף להם תחשב הצדקה" אל הרומים ד, 11).¹ אפשר להסביר באופן דומה את התהילה בבראשית הרבה רבה עז, שאינה מצוטטת אצל מיללי, ש"הבהיר באבות זה יעקב". (השוויה פרשה זו בכיו"ז אצל תאודור-אלבק).

מסתבר שבספרות התנאים אזכור זה בודד, כי חז"ל עידין השתמשו בכך המאובן, ואילו מדרשי האגדה משקפים תקופה שבה התקדמות הנצרות הכריתה את חז"ל לדון בחירה במפורש.²

¹ אורבר מער, שיחיתת כל זרעם של האבות – חז"ל מזרעו של יעקב – כבר הוכחה לפני פולוס (ספר היובלות טו, 30; עוזה הרביעי ג, 16 "et segregasti tibi Jacob"). לדעתו, עובדה זו "מכטלת" את הצעתו של מילל ("אורבר, עמי תעא"). למעשה, הקטעים שאורבר הביא מולילים ורק בזרעם של אברהם ויצחק – חז"ל מזרע יעקב – ואילו הקטע בספר מזור באברהם וביצחק עצם (המשולים לגנבים) ומכבד רק את יעקב (תנקריא ב'). קשה אפוא להסבירים עם אורבר, שהספרי אינם אלא תיאור גוסף של "התהיליך הסלקטיבי של הבחירה". לביווי האבות הראויים יכולו להוביל רק דרישות פולומות.

² המשך פסקה שיב בספר צוטט בסעיף ג לעיל. לפי מיללי, קטע זה ממשיך את הפולומים ותוקף טיעונים נזריים נוספים. לדעתו עמי קויה, לא מזאו חז"ל שם משמעות כפולה בפסקה כי יעקב בחר לו יה"; השאלה "אם הקב"ה בחר לו ישראל..." ואם ישראל בחרו בהקב"ה" היא למשמעותו נקייה לשאלת "האם בחירות ישראל אבדה יעקב חטא עגל הוהב?" (עמי קבד). מיללי סבור, שכוננות ציטוט הפסוק "יבך בחר יה'" בספר היא להמחיש את הטענה הזאת של הנזריים. אין הוא טוען, שחז"ל ייחסו לפסקה "לא באלה חליך יעקב" פירוש משיחי, אשר הוא את טענת הנזריים, ששפלות היהודים מוכיחה את דחייתם (עמי קלא). אין להסביר כאן את כל הנמקתו המסתובכת של מיללי. אולם נדמה שהנבטים להנמקה זו, ככלומר הטענה שחו"ל לא מזאו משמעות כפולה בתהלים קללה, ד, מעורער הוא. המקובלות שציטוטי לעיל מודרך גנאים (... ומנני שאבינו יעקב בחר לו יה") ומודרך תהלים קיט, כא ("הוא בחר בכם ואתם בחרתם בו, וכן הוא אמרו: כי יעקב בחר לו יה") ומודרך דברים רבה ("אתם בחרתם אותן, אף אני בוחר בכם"), قولן מעדות על המשמעות הכפולות שחו"ל מזאו בפסקה זהה את הקטע מודרך תנאים כ"צירוף מאוחר מאוד", משנת 1300 לספירה בערך; הוא מודה שבמודרך תהלים חoil רואו את תהלים קללה, ד, כ" somewhat ambiguous", ואננו חושב על הניגוד בין עבדה זו לבין הנמקתו; הקטע מודרך דברים רבה געלם ממיללי) לדעתו, הדידות הבהיר הודgesה פושט כדי להוכיח שישראלי זכו להיבחרו. אולם אפשר שחדרשן חשב על לקחים כתיתמים מיווחים, כגון בחירה שנגורה "מקדם עולם" (כ, 2 CD, אפסים א, 4) או "בחירת החסד" (אל הרומים א, 5), כי באמונה ידק אדם בכל מעשי התורה" (שם ג, 28). אולם אין זה יוצא מגדר הרהור.

גם ברמזים נוספים לבחירת ישראל המצוים בספרות חז"ל ניכר הפלמוס עם הנצרות. חז"ל הדגישו את התורה שבעלפה, שאotta לא קיבלו הנוצרים: "יתברך שמו של מניה הקב"ה שבחר בישראל משבעים אומות... ונתן לנו את התורה בכתב ברמו צפונות וסתומות ופרשום בתורה שבע"פ וגלה אותם לישראל... לפי שלא כתה הקב"ה בריית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ" (תנומא נח ג). בדומה, חז"ל עומדים על דעתם שיתרו ורחב, שהם דוגמאות לחסידות אצל הגויים, לא נבחרו כלל:

יתרו קרבו הקב"ה, אבל לא בחרו. רחוב הזונה קירבה, אבל לא בחרה. אשרי אהון בכפלים, شبחו וקרבו. מניןشبחו? שנא' "זבחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן" (שמואל א, כח). ומגין שקרובי? שנא' "ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך" (שמות כה, א). לכך דוד משבחו: "אשרי תבחור ותקרב". (תנומא [ובכר] צו יא; תנומא צו ת. במדובר הרבה גם את הדיון על יתרו ורחב זgem את הדיון על אהרן, אבל הרבה חומר אחר – כולל השאלת שהציגו המטרוגה בפני ר' יוד – חוץ בינהם).

קטע זה נראה כמחאה נגד האיגרת אל העברים המופיעה בברית החדשה. איגרת זו משבחת את רחוב (יא, 3) ואת תנוך – אם כי אין זכר ליתרו – כאנשים שהיו רצויים עיני ה' בغالל אמונה מבלתי שקיימו את המצוות: אותה האיגרת (פרק ז-ח) מולצת בכהנות אהרן, וממיריה אותה בכהנות ישוע.

טעת הנוצרים, שה' בחר בהם תחת היהודים, מספקת את הרקע לקטוע הבא: אמר הקב"ה: בועלם הזה כל האומות תיעבדו אותם על שם מזור הטומאה, ובחורתי בכם שאתם מזור אמת, שנא' "ויאכני נטעיך... זרע אמת" (ירミיהו, כא), וככתוב "בר בחר ה' אלהיך". ואף לעתיד לבודאי איני בוחר אלא בכם שאתם זרע קדש, שנא' "לא יגעו לrisk... כי זרע ברוכי ה' מהה" ישעה סה, כג). (תנומא [ובכר] נשא יג; תנומא נשא ז; בריתא דמסכת נדה [אייזנשטיין, עמ' ת]).

ציוט זה מופיע בדיונו של שרנק ב-1944 על המלה *סאמסונג'אלגן*, שבו הוא מטיף מוסר על "הగאווה המסוכנת" של היהודים. לדוע המזל, שרנק ממשיט את המשפט "ואף לעתיד לבאי איני בוחר אלא בכם", שהוא הנקודה העיקרית. אין תמה בעובדה, שלקטטו זה ולמדרש תחלים ב, יג "ישראל מצוינין באותות – במילה, בצייצית, בתפילין ובמזוזה – וכל האומות טפילין לה" שרנק מגביל את דיונו על חז"ל.

השימוש השובניטי במליה "בחר" אمنם קיימים:

אמר משה: רボוני, משבעים אומות אין את מצוני על אחת מהם אלא על ישראל... א"ל לפיו שהם חייבין עליו מכל האומות והם סגולתי וביהם חקתי וביהם בחורתי שנא' "זבר בחר ה' אלהיך" ... (תנומא כי תשא ח).

אמר משה: "כִּי עַמְּ קָדוֹשׁ אַתָּה לֵה' אֱלֹהֵיךְ" (דברים ז, ז). "בכם בחר ה' אלהינו" אין כתיב כאן, אלא "בך בחר ה' אלהיך". אפילו אחד מכם חביב לפני הקב"ה יותר מכל האומות, וכן ישעה אמר: "כֶּלֶגֶוִים כְּאַנְגֶּדוּ" (ישעה מ, יז). (מדרש תהילים כייט, כא; הוספה למזרור כייט [איינטשין, עמ' תקעג]. המשך הקטע צוטט לעיל).

ברם, הדגשת בחירת ישראל היא תגובה טبيعית לפולמוסים עם הנוצרים, וגם לשפלות החיצונית. אין תמה של יהודיה הלאי בזמןנו כינה את היהודים "אלצפוּן מון בני אדם" ("�除ת האנושות") דוקא ביצירה שכינה "ספר המענה והראיה על אודות הדת המושפלה" ("אלדין אלדוליל"). קשר זה בין רדייפות לבחירה מופיע כבר בישעה מט, זו: "כח אמר ה' גאל ישראל קדשו לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים מלכים יראו וكمו שרים וישראלו למען ה' אשר נאמן קדר שישראל ויבחרך".

לא כללתי בדיון זה על מדרשי הגדה את המקומות שבהם חז"ל מצטט פסוק הריםו לבחירת ישראל אבל מדרושים יסוד אחר באותו פסוק. לדוגמה, תנומה (בובר) וישלח כ מצטט את הפסוק "חָשַׁק ה' בְּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם", אולם כוונתו להוכיח ש"חָשַׁק" משמעו "אהב", על סמך השווון לגביו שכם, כדלקמן: "וזיאב את הנערה" (בראשית לד, ג), "חָשָׁקה נֵפֶשׁ בְּבַתְכֶם" (פס' ח). בדומה, הפסוק י"הנחתם שמכם לשבועה לבחירות" צוטט במדרש במדבר רבה ט, מ כדי להוכיח שהסתנה תשמש דוגמה לקללה: "יאריך שם שאירע לפולנית". (השווה יא, א – "שהכל מתלוצצים על הנואף שהוא לאלה ולשבועה לבחירות"). במובאות אלה אין ראייה לרעיון הבחירה אצל חז"ל.

כמו כן לא הכנסתי רמזים המופיעים אגב אורחא במשפטים טפחים:

ד"א: החידש הזה לכט – הרא הוא דכתיב: "אשר הגוי אשר ה' אלהיו העם בחר לנחלה לו". משבחר הקב"ה בעולם קבוע בו ראשי חדשים ושנים, וכשבחר ביעקב ובננו קבוע בו ראש חדש של גאלת... (שמות רבה טו, יב). מה עשה הקב"ה במתן תורה? הביא למלאך המתות. אמר לו: העולם כלו ברשותך חז"ן מאומה זו שחורתี้ לי (במדבר רבה יז, כד; תנומה [בובר] הוספה לפ' שלח א; תנומה שלח יג).

בהמשך הקטע השני יש הערכה של ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. עובדה זו מעידה על רמזים עקיפים לבחירת ישראל אצל חז"ל כבר באמצעות המאה השניה לספרירה. ברם רמזים ישרים אינם ניתנים לתארוך לפני ימיו של רב המנוגן וימי החקמים המצוטטים לעיל, כולם החל מאמצע המאה השלישית.

ט. התפילה

בניגוד לשכיחותם של רמזים לבחירה בתפילות שנתגלו בקומראן, אין אזכור ודאי של בחירת ישראל בתפילות יומיום שתיקנו חז"ל.³ אולם הברכה שהחיה רב המונוא התפשטה לתפילות נוספות לאירועים מיוחדים:

"אשר בחר בנו מכל העמים וננתן לנו את תורתך" (ברכת رب המונוא, המיעדרת ל夸יראת התורה וללימודה).⁴ "אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו... וקדשתנו במצוותיך..." (תפילת העמידה למועדים; יומא פז ע"ב). "בא"י אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם... וקדשנו במצוותיו... כי בנו בחרת ואיתנו קידשת מכל העמים ומוגדי קדשך בשמחה וbsp;ושawn הנחלתנו" (קידוש לשלשות רגילים).⁵ "כי לישראל עורך נחתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת, עם מקדשי שביעי..." (תפילת העמידה לשחרית בשבת). "בא"י הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובבנאי האמת וצדקה" (ברכת ההפטרה). "כי בעמך ישראל מכל האומות בחרת וחוקי רגלי חודשים להם קבעת" (תפילת העמידה למוסוף לראש חדש).

כפי שהעיר קודשין (תש"א-תש"ד, עמ' כד), בכל מקום בתפילה המזכיר את בחירת ישראל מודגשת גם מתן התורה, כדי להורות שזה עיקרה של הבחירה. בשני מקרים יש בידינו שתי גרסאות לתפילה אחת: האחת בלי רמז לבחירת ישראל, והשנייה כוללת רמז זהה.

הברכה לפניה קריית שמע בשחרית, "אהבה רבها", מסתיימת בסידור רס"ג: "ובכנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשмер הגודול סלה באמת להודות לך וליחך באהבה, בא"י הבוחר בעמו ישראלי באהבה". אולם בשלושה קטיעים מן הגינוי אין רמז לבחירה, והברכה מסתיימת "בא"י אהוב את [עמו] [ישראל]" (מאן, עמ' רצד, רצח), שכאו. גוסחה זו מתאימה להתחלה הברוכה: "אהבה רבנה אהבתנו".

בסידור רס"ג וברוב קהילות אשכנז הקידוש בערב שבת כולל את המשפט "כי בנו בחרת ואיתנו קידשת מכל העמים". ברם, משפט זה אינו מופיע בנוסח ספרד, אשר מותואר בזוהר, עמ' ה:

...ויכלו איתך ביה תלתין וחמש תבini. ובקידושה דאנן מקדשין תלתין וחמש תבini. וסליק כלא לשבעין שמון דהקב"ה וכוכבת ישראלי אהתעטר בהו. אם יוכנס המשפט "כי בנו...", מספר המלים בקידוש יעלה על שלושים וחמש. היהת שהרחבת ניסוח של תפילה שכיתה יותר מヂצ'רו, אפשר שהגרסה בili "בהיר" קדומה

³ ברכת התורה המשובצת בבדיות השחר שייכת ללימוד התורה ולא לתפילה גופא. בגרסת הברכה "אהבה רבכה" אדון להלן.

⁴ קטע אחד מן הגינוי, המייצג את גוסח א"י, גורס: "אשר בחר בעדרי צאנז" (אסף, עמ' קכט).

⁵ הקידוש לראש השנה מסתיים "זדבך אמרת וקיטם לעדר" במקום "זמורידי..."

יוטר (במחילה מכבוד בעהר [Baer] בהערכותיו על הקידוש), ושהగרסה האחרת נובעת מ מגמה להעביר נסחאות מתפילה לתפילה (היינימן, עמ' לט). רק הפייטנים משתמשים בפועל "בחור" מבלי ללוותו בהסביר, והם גם היחדים המשמשים בשם "בחיר" בתפילה. לדוגמה:

"טוב היתה אוכל לעם אשר יבחר" (יוסי בן יוסף, עמ' רכא); "תמיד ישקד בטובות בחוריין" (שם, עמ' רלח); "אשר כבודו ממוקמו בהרים להיות לעמו" (ייןוי, עמ' ק); "אללה בנין בירור באי ברית באר במ בחר ה'" (שם, עמ' רסד); "געברוי נגלה טהור במקום טמא אותו לבחור" (שם, עמ' רענ); "ותוקדש בעם אשר בחרתה" (שם, עמ' רפפ); "טל יעסיס צוף הרים, טעם במוארך מובהרים" קליר, תפילה טל; "אנא שוב מהרונך ורחים סגלה אשר בחרת", מטור הפוטות "ה אלהי ישראל שוב מהרונו אפר", המזועד ליום שני וליום חמישין; "בחר באם דלת ראשיה" מטור הפוטו "אמרו לאלהים" לשחרית יום כיפור, מאת משולבים בן קלונינטוס (לפי צונץ, 1865, עמ' 109; בערך 1000 לטפירה); "אימה בחר", בתחילת פיות לשחרית יום כיפור מאה יוסף בן יצחק נ' אביתור (לפי צונץ, 1919, עמ' 107; מאה י"א לטפירה); "בחורתנו היהות לך לעם סגוליה", מטור שיר הייחוד ליום השבת; "עמא די בחרת מכל אלמיא", מטור הזמירה "יה רבון" לליל שבת, מאת ר' ישואל בר משה בר לוי נאגארה (מאה ט' לטפירה). אפילו אצל הפייטנים בולט היעדר שורה הגורסת "אננו בחיריך..." בפיוט ליום כיפור במסורת אשכנז כי-Anno עמק".

דומה שרמזים לבחירת ישראל התפשטו מוקדם יותר בתפילה מאשר במדרשי. אל המדרשים המאוחרים חודרים מבנים מן התפילה, ועם רמזים שכיחים לבחירת ישראל:

"ברוך המקום ברוך הוא שבחור בכם מטור שבעים לשונות" (סדר אליהו רביה ית, טו; סדר אליהו זוטא א, ה); "ברוך המקום ברוך הוא שבחור בהן בישראל מכל באי עולם" (שם כ, א; כג, א; כד, א); "ישתחבשמו של אלהינו המלך מלכי המלכים שבחר בישראל מכל האומות" (ספר אלדר הדני – אייזנשטיין, עמ' כא); "יתברך שמו של הקב"ה שבחר בישראל משבעים אומות" (מלחמות מלך המשיח – אייזנשטיין, עמ' שצד).

ו. תרגומים מאוחרים למקרא

בכמה תרגומים מתגלוות שתי מגמות (או אולי שכבות): האחת מחזיקה במסורת אונקלוס ונמנעת מלהזכיר את בחירת ישראל, והשנייה מדגישה אותה במקביל למדרשים המאוחרים. כך תרגום יונתן לנביאים משתמש בפועל "אתורע" בכל המקומות שבהם מופיע הפועל "בחור" בוגע לישראל; אבל בוגע למללה העברית "בחיר" אין הוא עקיב. בישועה מג, כ הוא מתרגם "עמי בחיר" כ"галות עמי

דאתריעתי ביה", אבל בשאר המקומות שבhem מופיע "בחירה" הוא גורס "בחירה" בארכמית (ישעה מב, א; מה, ה; סה, ט, טו, כב). זאת ועוד, הוא מכנים – לפחות בספר ישעה – את השורש בח"ר מבלי שיש לכך אסמכתה במקור העברי: "עם כבד עון" < זי על דאתקריאו כנישא בחורא ואסגיאו חוביין" (א, ד); "ושאבתם מים בשנון מענייני הישועה" < ותケבלון אוילפן חדת בחדוֹא מהירַי צידקָא" (יב, ג).

תרגום זה מפתיע, שחיי לתואר "בחירה צדקה" יש תקדימים במגילות קומראן, והוא נמצא גם אצל המנדטים ("בחירה צדקה"; השווה דרוואר ומצויה, עמ' נג, קסח). גם לביטוי "אוילפן חדת" יש צליל כתתי. מי העיר ממורה (מא, ב מסורת) – תי' מוסיף: אברהם בח"ר צדקה; קראתיך < בחרטך (מא, ט) – אוילם "בחורתיך" מופיע גם במסורת בסוף הפסוק, ומתורגם "אתריעתי בר"; איש עצתו < בני אברהם בח"ר (מו, י).

תרגום נאופיטי לתורה גורס "אתריע" לעומת הפועל העברי "בחירה" בדברים ד, לו; ג, ו, ז, יד, ב. אוילם, בדברים י,טו הוא מתרגם "ז'בחר". (בדברים ד, לו גם הערת השולים "M" גורסת "ז'בחר"). התרגומים לתורה המיוחס ליוונtan נוקט "אתריע" בכל חמשת המקומות, אבל הוא מכנים את השורש בח"ר במקומות אחרים: "ז'באדייל אתכם (מן העמים)" < "דבחרית בכון ואפרירית יתכוֹן" (ויקרא כ, כו). השווה פסקתא דבר כהנא (מהדורות מנדלבויים), עמ' פו, לגבי פסוקנו: "כהה שחוֹא בורר את היפה מתוך הרע, בורר וחוזר ובורר, אבל כשהוא בורר את הרע מתוך היפה, בורר ושוב אינו בורר".

"נהיות לך [לה] אלהיך" < "אתבחורתון למשוי עמא" (דברים כו, ט). גם התרגומים השומרוני לתורה, לפי מהדורתו של טל, אינם עקביו. בדברים ד, לו; י,טו כל כתבי-היד גורסים "בחירה", אבל בדברים ז, ו, ז, יד, ב הם מחולקים בין "בחירה" ובין "אמריהח" (כלומר "אמתריע").

ברם, בתקופת התרגומים לספר תהילים השורש בח"ר כבר הושב על כנו, והוא משמש תמיד (ש פעמים) לתרגם את המלה העברית "בחירה". כדי להשוות עם תרגום המשפט "בני יעקב בחירויו" בתהילים קה, ו ("... בחירויו") ובדברי הימים טו, יג ("... דאתריע בחוֹן"), לפי השיטה הקדומה. בדומה, רס"ג נוקט תמיד "אכתאר".

יא. עם נבחר ועם סגולה

בכל דיוינו טרם נתקלנו בביטויי "העם הנבחר" במקורות חז"ל. למעשה יש דוגמה אחת במדרש "פרק משיח" (אייזנשטיין, עמ' 392):

ומלך נחמה המשיח יצא עמהם ובאים לירושלים, וישראל אומרים למלך הערביים: בית המקדש שלנו הוא, קח כסף וזהב ותניח בבית המקדש. ומלך

הערבים אומרים: אין לכם במקדש הזה כלום, אבל אם אתם בוחרים לכם בראשונה קרבן כמו שהייתם עוסקים מקודם וגם אנחנו מקריבים ומיתנתקבל קרבנו [יהיה העם הנבחר ו[נhtiיה כולנו] אומה אחת, וישראל מקריבים ואינם מתקללים לפִי שהשתן מटטרג לפני הקב"ה...]

ברם, דוגמה זו היא בגדיר אשלית. ראשית, איזונשטיין רושם את הביטוי "העם הנבחר" בסוגרים; הביטוי אינו מופיע לא בכ"י מינכן 222,5 (בערך 1500 לספרה) ולא במאדורתו של יעללנעק, ומסתבר שאין לו תיעוד. שנית, אפילו ביטוי זה אכן שיך לטקסט, מדויב בבחירה בין שני עמים בלבד – ישראל וערב – ולא בבחירה ישראל מכל העמים כבדך כלל. מסתבר שלמרות הרמו לעמי בחירות" במקרא ישעה מג, ס, הביטוי "עם נבחר" אינו מופיע בספרות חז"ל כלל.⁶ והוא ידוע רק בספר היובלות (כב, 9), בתוספות היונניות למגילת אסתור (21. E), בעליית משה (ד, 2?) ובברית החדשה (פטרוס א, ב, 9).

אולי יעלה על הדעת ש"עם סגולה" שקול כנגד "העם הנבחר". ביטוי זה מופיע במקרא לצד "בחר" (דברים ז, ז, יד, ב, תהילים קלה, ד). גם לביטוי זה יש אותו יסוד אקסקלוסיבי, בשל משמעו "הנכש המיחיד" שהוא גושא. הוא מופיע בשלושה מקומות נוספים:

"זהיתם לי סגלה מכל העמים" (שמות יט, ה); "זה האמירך היהם להיות לו לעם סגלה" (דברים כו, יח); "זהיו לי... ליום אשר אני עשה סגלה" (מלאכי ג, יז); ואולם "סגולה" כאן אינה רמזות לישראל אלא ליום הדין לפִי תפיסתם של תרגום השבעים, תרגום יונתן ורש"י: "ליום אשר אני עושה סגלה: אשר אצרתי והגתי לשלם בו גמולו".

המילה "סגולה" מופיעה תכופות עם השורש בח"ר, ולדוגמאות החן התייחסתי לעיל. אולם אפילו בדוגמאות הנtotורות מתייחסים למילה "סגולה" כמו לשורש בח"ר: כלומר, היסוד האקסקלוסיבי נשמר מוחון לספרות חז"ל, ואילו אצל חז"ל הוא גוטREL.

כך רעיון הבעלות מתבטא בתרגום השבעים (ססמס-א-ו-/ו-ו-/סאטנטקמְרָא/
peculi-/-um-/-aris) ובוולגטה (peculi-/-aris) וסמכוס מדגיש יותר את היסוד ζεκτόσαιπαρέα (zekeftosai paréa) – האקסקלוסיבי בתרגום ערכותαιαιχόע (שמות יט, ה; דברים יד, ב; תהילים קלה, ד). אולם התרגומים הארמיים-יהודאים גורסים במקורו את רעיון האהבה: אונקלוס ותרגם התורה המיחס ליוונtan נוקטים "[עם] חביב", ונאופיטי "עם חביבין היך סגולה", וגם בתהילים קלה, ד מתורגם "חביב". בת"י למלאכי מופיעה רק בבואה ("סגולתא"). בחומש גם הפשיטתא נוקטת "חביב". ברם, בתהילים קלה, ד היא מתרגםת "כנשא", ובמלאכי ג, יז "כנושיא", כנראה ממשום הקשר בין "סגולה" ו"עם". במלאכי הפשיטתא

⁶ במאה השלווש-עשרה מופיע ביטוי זה אצל רש"א. הוא כותב, שלא קרו פלאים כמו במעמד סיני "בשם זמן ולא לשות עם וlothו לעם הנבחר" (שות' רש"א, חלק ד, סימן רלד).

גורסת: "ונחון לי אמר מרי חילתנו ליום שעבד אני כבושיא"; הנושא של המשפט הראשון הוא "יראי ה'" (פס' טז). תרגומה של הפסחיטה מורה על כך שביתוד לבן הי' יבחר לו עדת, ויש לו צליל כייתי. כתבי-היד של התרגום השומרוני חלוקים בין בכוואה ([א]סגולת) ובין כינויים המבטאים חשיבות: "דמעה" הנובע מ"דמע" בעברית (שמות כב, כח); "נוןיקה" מן המלה היוונית οὐσία (מஸור לتورה"). בימי רס"ג, כפי שראינו לעיל, כבר תמו ההסתיגיות לגבי בחירת ישראל, והוא מתרגם ("אמה") לאצלה" (שהוראתו "אמה מיוחדת").

בכל ספרות התנאים הביטויי ("עם") סגולת מופיע בנוגע לישראל רק בספרי דברים שיב (סעיף ד לעיל) ובמקילתא (בחדרש ב), שבה הוצגו גם המשמעות המילולית של ביטוי זה (כלומר בעלות) גם משמעות ה"אהבה", ושם הסביר גם הקשר בינהן:

סגולת – מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך תהיה חביבין עלי. רבינו יהושע בן קرتא אומר: ...בשם שהאהה מsegelת מאחר בעלה... יכול גם אתם מסוגלים לי מאחרים; ת"ל "כי לי כל הארץ".

לפי לינשטיין, החיבה היא יסוד מקורו במשמעות התייה "סגולת". מכל מקום, הטיעת "סגולת" ל"חביב" מקבילה להטיעת "בחר" ל"רצו".
בתלמוד הבבלי ובתלמוד הירושלמי אין המלה "סגולת" מופיעה כלל ביחס לישראל.

הבנייה "סגולת" בהוראת "אהבה" חוזרת במדרשי במדבר רבה ב, יט; אהבה זו מסבירה את הצורך למנות את בני-ישראל:

"אליה פקודיו בני ישראל לבית אבותם" (במדבר ב, לב). בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום, שחרי כתוב הקב"ה חשבון ישראל ד' פעמים... שם היו צבאותיו ורוצחה למנותן כל שעיה לארם שיש לו סגולת חביבה עליו ביותר והוא מונה וחוזר ומונה עד כמה פעמים.

קשר זה בין "סגולת" למנייה חוזר בפסקתא רבתי (י), אבל שם נוסף היסוד השובניטי, שאת התפתחותו ראיינו לעיל באותה היצירה ביחס לשורש בח"ר:

אל הקב"ה כל אילו אוכלסים שאתם וראים אותם אין של: של טמיון הם ושל גיהנום הם, "זהו עמים מרופוט סיד" (ישעה לג, יב); אבל אילו ישראל שאני מונה אותם בכל שעיה סגולתי הם, שנא' "והייתם לי סגולת מכל העמים". ומה סגולותיו של אדם חביבין עלי, כך הם חביבין עלי, בצער שעמדו לי....

בדומה, הפחתת מספרם של ישראל בעקבות הרקבר בימי דוד (שמואל ב כד) קיבלה פיצוי בימי שלמה (פסקתא רבתי יא):

ד"א "יהודה וישראל ריבים..." (מלכים א, ד, כ). אמר ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי: נקראו ישראל סגולתו של הקב"ה... מה הסגולה הזאת בשעה שהיא חסירה בעלה רואה הירק למילואתיה, כך ישראל קשה לפני הקב"ה ליגע בהם. תדע מה שחסרו בימי דוד נתמלו בימי שלמה, שנא' "יהודה וישראל ריבים כחול". מה הסגולה הזה חביבה על אדם יותר מכל מה שיש לו, כך ישראל חביבין לפני הקב"ה מכל האומות, שנא' "ונתנך ה' [אליהך] עליון על כל גוי הארץ" (דברים כה, א).

בדומה, קטע אחר באוטה פסקה מצהיר ביחס לאוטו פסוק מלכים א, שישראל הם סגולות ה', ו"אין ערב לבעליה ליגע בה, ואם נדחהה ייד ונטלה הימנה, מיד הוא טרוד להחזיר כל מה שנטל הימנה".

השווין בין "סגולות" ובין "אהבה" מופיע גם במדרשים מאוחרים: משה יועץ ליitious לעגבו בני-ישראל: "זהור בהם שלא תאמור בהן דבר שאינו הגון, מפני שהם בנו בכורו של הקב"ה, ואוהבו מכל אומה ולשון, שנא' יזהיתם לי סgalah...". (מדרש "דברי הימים למשה רבנו", אייזנשטיין עמ' שף.).
 תפילה המשובצת ב"דרש לפורים" מתחילה במלים "יתברך שםך של הקב"ה שהוא אוהב את ישראל מכל או"ה, כמו שנא' יזהיתם לי סgalah...". (אייזנשטיין, עמ' נז).
 כמו לעגביו השורש בח"ר, הדידות היהיס בין ה' ובין ישראל מודגשת כדי להגדיק את בחירות ישראל: "יזודי לי ואני לי" (שר השוים ב, ט). דוידי לי, בשעה שאמר א נכי ה' אלהיך" (שמות כ, ב). ואני לו, משאמר יזהיתם לי סgalah מכל העמים" (מדרש זוטא שיר השירים ב, טז).

רעין הבעלות האקסקלוטיבית ללא רעיון אהבה נדריך יותר:

ד"א: "ולקחתם אגדות אווב" (שמות יב, כב). כלומר, אני עושה אתכם אגדה לעצמי אע"פ שאתם שפלמים כאזוב, שנא' "זהיתם לי סgalah מכל העמים" (שמות ר' ז, ג).

כאן מופיעה אותה הזיקה, שהבחנו בה בסעיף ח לעיל, בין שפלות חיצונית לבין הרגשות הבחירה.

"בלחות אתך ואני ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם...". (יחזקאל כו, כא), מדבר באומות העולם... אבל ישראל... היו עד שלא נברא העולם, שנא' "זכור עדתך קנית קדם" (תהלים עד, ב); והן עכשו, שנא' "אתם נצבים היום כלכם" (דברים כט, ט); ועתידי להיות, שנא' "והיו לי... ליום אשר אני עושה סgalah" (תנחותמא [בובר] נח, יט).

ניסוח שובניטטי פחות מופיע במקבילה בתנחותמא נח יב, שם הניגוד אינו בין ישראל ובין אומות העולם אלא בין "שומרי תורה" ל"יעובדי עכו"ם". אפשר שדרשה

זו היא מלחאה נגד אלה (כמו מתרגם הפשיטטא, בנראה) שפירשו את מלאכי ג, יז
כרומו לך, שה' יבחר לו עדה חדשה לעתיד לבוא.

מדרש תנומא (וישב א) מסיק מן הסיבוכים שבתולדות אדום (בראשית לו; דברי הימים א, לה-טב), שכולם היו "בני זמה... אבל ישראל קרבן הקב"ה וקרואן חבל נחלה וחלק שנא' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלהו, וכתיב' יהיתם לי סגלה.../
וכתיב' ... כלו זרע אמרת' ירמי יהו, ב, כא".

התואר "סגולה", כמו השורש בח"ר, הופך לעיתים להיות רק פריט בראשימה. לפי מדרש במדבר רבה יד, י, שלוש בஹוט שהקדיבו הנשיים לחנוכת המזבח, כלומר "אלילים, עתודמים, כבשים", רוממות לשלוות כינויו "ישראל" "סגלה", מלככת כהנים, גוי קדוש". בלעם לא יכול היה לקלל את ישראל, כי הם "חבלנו ונחלהו וסגולתו" של הקב"ה (במדבר רבה כ, ט; תנומא [ובור] בלק יז; תנומא בלק יב). במדרשם זטה שריר השירים א, א (עמ') ו במדהורתו של בוגר), "סגולה" אינה אלא אחד משביעים כינויו ישראל.

במדרשים המאוחרים יש כמה מקבילות בין היחס למילה "סגולה" ובין היחס לשורש בח"ר:

המילה "סגולה" נזכرت ללא ציוק ולא פירוש חדש במדרש "דברי הימים למשה רבנו", שבו משה מנסה להינצל ממומיות כי "נטערת" בשבייל ישראל עד שייהו לך עם סגולה" (אייזנשטיין, עמ' סד); השווה עמי' שעז. במדרשים אלה אנו מוצאים גם עיונים בלשוניים:

והsegol הוא שלש נקודות כזה ועליו אנו סומכין בעת צורתנו ובעשוינו אנו נקראין "סגוליה"... ודוגמתוangan שנגד שלשה האבות והראשונות... והשורק (...) שהוא זקור כמנגו שהיינו סגולה מוטלת ביום שקראננו סגולה, ועכשו אנו עומדים כמו השורק... באיזו יוס? ביום נקמת ה' על איובינו, שנא' "והיה ביום ההוא ישרק ה' לזרובב" (ישעיה ג, יח) (מדרשם טעם שבע נקודות, אייזנשטיין עמי' תקכ-תקכא).

אשר לתפילה, למילה "סגולה" (בניגוד לשורש בח"ר) לא היה תקדים מן התלמיד. היא אינה מופיעה לפני ספרות הפוט, אבל בו היא דיאכיתה הן בצורתה המקורית הן בשם התואר הנגזר "סgal":

"אמון שחקנו דת שעשוינו היא הגיבו עד עמוד סגולה" (יוסי בן יוסי, עמי' קכג);
"כי הם סגולה והוא למו קונה" (ינגי, עמי' ק); "סגולי מכל עמי הארץ" (שם, עמי' רטו);
"זה שמרק וזכרך, עמר בעת יוציאר, חבל נחלהך, סגולת פעלתך" (שם, עמי' של');
"סגוליך עת צמאו למים על הסלעך ויצאו מים" (תפילה גשם, עמי' קליר [?]); "קדוש
ילבן כשלג חתאי סגלהו" (מן הפיוט "מלכותו בקהל עדתך"); "סגולתו לחיים יעדך"

(מן הפיוט "אימה בחר"); "על ישראל סגלוֹתוֹ" (מן הפיוט "על ישראל"); "אננו סגלוֹתך ואתה קרובנו [נ"א אלהינו]" (מן הפיוט "כִּי אָנוּ עָמָק", המועוד ליום כיפור במסורת אשכנז); "סגלוֹתוֹ תָּהִי בַּיָּדוֹ עֲטַרְתָּ" (מ"שיר הכבוד").

השווה את שתי היקירות המלאה "סגולָה" לצד בח"ר בסעיף ט לעיל. מסתבר אם כן, שבדרך כלל המלה "סגולָה" מקבילה לשורש בח"ר במוגמת הופעתה והיעלמותה.

יב. סיכום

התג"ר מזכיר תוכנות את בחירת ישראל. אולם כנגד מגמתן של תנוגות פורשות להשתמש לרעה במינוח הבחירה, חז"ל נטו לוותר על מינוח זה למגמי. ברם צמיחת הנצרות ותביעותיה הכריחו אותם להחזרו. אمنם המונח "בחירת ישראל" שימש במספר תיאורים עמוקים של היהדות (וכגון: שכטר, עמ' נז-סד; אורבר, עמ' תס"ו-תצד), אבל הוא אינו מונח אידיאלי. קשה להצדיק את השימוש במינוח, שלא רק נעדר⁷ אלא אף נדחה בשיטתיות בתוך ספרות התנאים והאמוראים.

ביבליוגרפיה

- א"א אורבר, חז"ל: פרקי אמונה ודעות, מהדורה שלישית, ירושלים תש"ג.
- י"ד' איינשטיין, אוצר מדרשים, נויארק תרע"ה.
- ש' אסף, מסדר התפילה בארץ ישראל, בתוך: ספר דינבורג (מוגש לבנ"צון דינבורג), בעריכת יצחק בער ואחרים, ירושלים תש"ט, עמ' קטו-קלא.
- יצחק בן אריה יוסף זוב Baer, סדר עבדות ישראל, רעדעלאים תרכ"ה.
- פ' דעליטש, ספרי הברית החדשה, ברלין תרע"ב.
- ד"א האפרמאן, מדרש תנאים על ספר דברים, ברלין תרס"ה.
- י' היינמן, התפילה בתקופת התנאים והאמוראים, מהדורה שנייה, ירושלים תשכ"ו.
- מ' ויזמן, "תפילת הקודש וה'פשיטה' לדברי הימים", בתוך: מחקרים בעברית ובערבית (בעריכת ז' בנ-חיים ואחרים), עומד להופיע.
- ש' א' ורטהיימר, בית מדרשות², ירושלים תש"ט.
- מ' זולאי (עורך), פיווטINI, ברלין תרכ"ז.

⁷ כבר העיד קושין (תש"א-תש"ד) בקיצור על היעדר הביטויים השמניים "עם נבחר" ובבחירה "ישראל" בספרות חז"ל.

א' יעלילינגוך, בית המדרש, ירושלים תפראח".
 ש"א ליאונשטיין, "עם סגולה", בספר יובל לזאב בנ'ח'ים – מחקריו לשון, בהדפסת משה בר-אשר ואחרים, עמ' שכא-שכתה.
 מדרש בראשית רבנה, בהדפסת ח' אלבק, ירושלים תשכ"ה.
 מדרש זוטא על שיר השירים, רות, איכה וקהלת, בהדפסת שי בובר, ברלין תרנ"ד.
 א' מירסקי (עורך), פיטוי יוסי בן יוסי, ירושלים תשל"ז.
 סדר אליו רבה וסדר אליו זוטא, בהדפסת מ' איש שלום (M. Friedmann), הדפסה שלישית, ירושלים תשכ"ט.
 ספר שאלות ותשובות הרשב"א (ר' שלמה נ' אדרת), ירושלים תשל"ו.
 ספר גנא דבר אליו רבא וזוטא, בהדפסת י"מ שכטר, ירושלים תש"ט-תשכ"ב.
 פסיקתא דרב כהנא, בהדפסת ד' מגدلובים, נויאرك תשכ"ב.
Proceedings of the Rabbinical Assembly of America
 מ"י קדושין, "בחירה ישראל בדברי חז"ל", עמ' ב-כה.
 ד' רוקח, "בחירה ישראל בפולמוס הפאגאניה-הנוצרי בקיסרות הגדודית", תרביין מה (תשל"ט), עמ' רטו-רכא.

- M. Baillet, *Discoveries in the Judean Desert VII* (Qumrân Grotte 4:III), Oxford 1982.
- R.L. Bensly, *The Fourth Book of Ezra* (=Texts and Studies III, 2), Cambridge 1895
- R.H. Charles, *The Ethiopic Version of the Hebrew Book of Jubilees*, Oxford 1895.
- R. H. Charles, *The Book of Enoch*, Oxford 1893.
- E. Chazon, "Is Dibre Ha-Me'orot a sectarian prayer?", *Proceedings of the Haifa Symposium (1988) on the Dead Sea Scrolls*, forthcoming.
- E.S. Drower & R. Macuch, *A Mandaic Dictionary*, Oxford 1963.
- D. Flusser, "The Apocryphal Book of Ascension Isaiæ and the Dead Sea Sect", *IEJ* 3 (1953), pp. 30–47.
- J. Rendell Harris & A. Mingana (eds.), *The Odes and Psalms of Solomon*, Manchester 1916.
- B.W. Helfgott, *The Doctrine of Election in Tannaitic Literature*, New York 1954.
- M. Kadushin, "Aspects of the Rabbinic Concept of Israel: A Study in the Mekilta", *HUCA* 19 (1945–6), pp. 57–96.
- S. Lieberman, *Greek in Jewish Palestine*, New York 1942.

- J. Mann, "Genizah Fragments of the Palestinian Order of Service", *HUCA* 2 (1925), pp. 269–338.
- E. Mihaly, "A Rabbinic Defense of the Election of Israel", *HUCA* 35 (1964), pp. 103–143.
- J.T. Milik, *The Books of Enoch. Aramaic Fragments of Qumrân Cave 4*, Oxford 1976.
- H. Odeberg, *The Hebrew Book of Enoch*, Cambridge 1928.
- Peshitta Institute, Leiden, *The Old Testament in Syriac*, 1972.
- M. Philonenko, *Joseph et Aséneth*, Leiden 1968.
- P. Schäfer (ed.), *Synopse zur Hekhalot-Literatur*, Tübingen 1981.
- S. Schechter, *Aspects of Rabbinic Theology*, New York 1909.
- G. Schrenk, article "έκλεγομαι", in G. Kittel (ed.), *Theological Dictionary of the New Testament* 4, Grand Rapids 1969, p. 170.
- H. Seebass, article "bāchar", in G.J. Botterweck & H. Ringgren (ed.), *Theological Dictionary of the Old Testament* 2, Grand Rapids 1975, pp. 73–87.
- M.P. Weitzman, "The Origin of the Peshitta Psalter", in J.A. Emerton & S.C. Reif (eds.), *Interpreting the Hebrew Bible: Essays in honour of E.I.J. Rosenthal*, Cambridge 1982, pp. 277–298.
- L. Zunz, *Literatargeschichte der synagogalen Poesie*, Berlin 1865.
- L. Zunz, *Die Ritus der synagogalen Gottesdienstes*², Berlin 1919.